УДК 37.015.3+372.36

Трофаїла Н. Д.

викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти,

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини (м. Умань)

ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У пропонованій статті зроблено спробу розкрити особливості емоційного розвитку дитини на етапі дошкільного дитинства та висвітлити його значення у становленні дошкільника як особистості. Доведено, що для ефективного розвитку емоційної сфери дітей необхідно забезпечити певні психолого-педагогічні умови. Серед них: створення позитивно-емоційної атмосфери в групі дошкільного навчального закладу; наявність позитивних емоційних стимулів у навчально-виховному процесі та ін.

Ключові слова: емоційний розвиток, емоційна сфера, дитинство.

Постановка проблеми. Бурхливий темп соціальних змін сьогодення поставив перед педагогікою актуальне і проблемне питання соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку, що полягає у поступовому опануванні нею соціокультурних досягнень суспільства, у формуванні здатності усвідомлювати себе, суспільне довкілля і взаємодіяти з його соціальними об’єктами. Проблема розвитку емоційної сфери дітей та її особливостей у період дошкільного дитинства є актуальною як у теоретичному, так суто прикладному аспектах. Порівняльний аналіз різних досліджень дозволяє констатувати небажані тенденції, що спостерігаються в розвитку сучасних дітей, а саме: поступове збільшення кількості дітей, в яких виявляється підвищення фрустрації, емоційної напруги, депресивності, розладу в адекватності емоційного регулювання.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема емоційного розвитку досліджувалася багатьма психологами та педагогами (Л. С. Виготський, Л. С. Зіньківський, О. В. Запорожець, Л. І. Неверович, В. Т. Кудрявцев,

Л. П. Стрєлкова та ін). Вивченням емоційних станів дітей займалися такі відомі психологи, як М. Л. Фігурін, Н. П. Денисова, М. М. Аскаріна, К. Г. Бібанова, які наголошували на важливості розвитку емоційної сфери, зокрема на вихованні почуттів з перших років життя дитини.

Мета і завдання статті розкрити особливість емоційного розвитку дитини на етапі дошкільного дитинства та висвітлити його значення у становленні її як особистості.

Виклад основного матеріалу. Цілісний та гармонійний розвиток дитини як особистості – головна мета модернізації дошкільної освіти на сучасному етапі. Дошкільний вік – первинний етап соціалізації дитини. Це період долучення до загальнолюдських цінностей, час встановлення перших взаємин з людьми, період бурхливого розвитку емоційної сфери, яка має величезний вплив на особистісний розвиток дитини, на оволодіння нею різноманітними видами діяльності. Впродовж дошкільного дитинства емоції розвиваються, ускладнюються і набувають інтелектуалізованого характеру. Відомий вітчизняний психолог В. В. Зіньківський писав: «Психічна організація дитинства виключно прекрасна, і цією красою і грацією своєї дитинство зобов'язана тієї безпосередності, коріння якої лежить у переважному розвитку емоційної сфери». [1, с. 56].

Психологи підкреслюють, що однією з умов виникнення у дітей старшого дошкільного віку складних емоцій є взаємозв’язок і взаємозалежність емоційних і пізнавальних процесів – двох найбільш важливих сфер їхнього психологічного розвитку. Існують переконливі дані, які свідчать про те, що емоції є найважливішим фактором регуляції процесів пізнання. Так, емоційна забарвленість – одна з умов, що визначає довільну увагу та здатність запам'ятовувати. Вона може суттєво забезпечити або ускладнити довільну регуляцію цих процесів. Дитина живе у Світі в трьох основних вимірах – фізичному, емоційному і розумовому. Саме в них вона виявляє себе в житті: у фізичному – вчинками, діями; у почуттєвому – щиросердечними проявами, бажаннями; у розумовому – думками, судженнями. Таким чином, процеси

виховання і навчання стосуються усіх виділених аспектів розвитку особистості одночасно.

Як справедливо вказували Л. С. Виготський, А. В. Запорожець, тільки погоджене функціонування емоційної і розумової систем, їхня єдність може забезпечити успішне виконання будь-яких форм діяльності. Про це саме писав К. Є. Ізард: «Емоції енергетують і організують сприйняття, мислення і дію» [2, с.37].

Проблема емоційного розвитку дітей дошкільного віку, на сучасному етапі, все частіше привертає увагу педагогів і психологів. Дошкільник не вміє самостійно виражати свої почуття, емоційні переживання без спеціальної освіти, так як здатність довільно керувати своїми діями і емоціями складається протягом усього дошкільного дитинства. Емоції проходять шлях прогресивного розвитку, набуваючи все більш багатий зміст і все більш складні форми прояву під впливом соціальних умов життя і виховання. Емоційний розвиток дошкільника пов'язаний, насамперед, з появою в нього нових інтересів, мотивів і потреб. Інтенсивно починають розвиватися соціальні емоції і моральні почуття. Зміни в емоційній сфері пов'язані з розвитком не тільки мотиваційної, а й пізнавальної сфери особистості, самосвідомості.

Дитина живе емоціями, керується ними при виборі способів поведінки. Емоції супроводжують дитячі відчуття, практичні дії, регулюють розумову діяльність, роблять навколишній світ різноманітним, прекрасним і значущим. Завдяки емоціям дитинство залишається незабутнім періодом життя.

Невипадково П.П. Блонський писав: «Спогади дитинства – це завжди спогади-почуття і спогади-образи». Емоції – це специфічна форма взаємодії людини з навколишнім світом з середовищем,спрямована на пізнання світу та свого місця в ньому через саму себе. Ця специфічність виявляється в суттєвих якостях позитивного і негативного полюсів емоцій.

На думку С. Л. Рубінштейна в емоційних проявах особистості можна виділити три сфери: її органічне життя, інтереси матеріального порядку та її

духовні, моральні потреби. Він позначив їх як органічну (афективно-емоційну) чутливість,предметні почуття й узагальнені світоглядні почуття [8, с. 781].

Згідно з трьохвимірною теорією емоцій В. Вундта, в емоціях присутні полярність приємного і неприємного, протилежності напруження і розрядки,збудження і пригніченості. Поряд із збудженою радістю (радістю-тріумфом) існує радість спокійна (радість – умиротворення, радість – зворушення) і радість напружена) радість палкої, жагучої події радість тремтливого очікування). Наші відчуття ніби створюють зв'язок, який базується між нашими уявленнями.

Загальновідомо, що особистість дитини починає формуватись в дошкільному віці, причому цей процес тісно пов'язаний з розвитком емоційної сфери, із формуванням інтересів та мотивів поведінки, що відповідно, детерміновано соціальним оточенням, передусім типовими для даного етапу розвитку взаєминами з дорослими.

Формування значної частини емоційного досвіду дитини, зокрема динаміки експресивних дій, адекватності емоційного реагування, розвитку емпатії, саморегуляції, а також виразності особистісних особливостей загальної емоційності, тривожності, сензитивності, фрустрованості відбуваються переважно під впливом саме цих факторів у дошкільному періоді. У зв'язку з цим, деякі дослідники висловлюють припущення про те, щоособливостірозвиткуемоційноїсферидитинидетермінуютьсяконкретнимиумовамиїївиховання. І чим повнішим є соціальний статус цих умов, тим більш сприятливим є розвиток емоційної сфери дитини.

Психологи наголошують, що немає правильних і неправильних почуттів і емоцій, усі вони відіграють важливу роль в житті дитини. І що не менш важливо – емоції дитини дають самим дітям і дорослим інформацію про їхній стан. Позитивні емоції, такі як радість, задоволення, довіра, дають дітям відчуття безпеки та надійності. Завдяки цим емоціям діти відчувають, що в їхньому світі все гаразд, вам допомагають набувати нового досвіду і повторювати набуте. Від інших емоцій їм погано, бо вони попереджують про

небезпеку і незадоволеність. Вони попереджують про те, що щось не так. Гнів означає, що дитині трапилася перешкода. Сум призводить до зниження енергії і дає час для того, щоб адаптуватися до втрати чи розчарування. Страх спонукає дітей до захисту. Тепло і ласка свідчать дітям про те, що їх люблять і цінують [5, С.62-63].

За період дитинства особливості емоцій (їх сила, протяжність, стійкість) змінюються в зв'язку зі змінами загального характеру провідної діяльності дитини і її мотивів, а також в зв'язку з ускладненням стосунків дитини з довколишнім світом. Разом з переживанням задоволення чи незадоволення, пов'язаних із задоволенням безпосередніх бажань, у дитини виникають більш складні відчуття, викликані тим, наскільки добре вона виконала свої обов'язки, яке значення мають її дії для інших людей і в якій мірі дотримується вона норм і правил поведінки [6, с.105].

Важливим новим фактом емоційної сфери дошкільника стає переживання з приводу можливої реакції дорослих на його дії та вчинки: «що скаже мама?», «батько буде сваритись». Таким чином, емоції дошкільника включаються у внутрішні механізми забезпечення супідрядності мотивів як важливий їх компонент.

Маючи досить різноманітний досвід спілкування за допомогою мовлення, дитина засвоює навички вираження емоцій в єдності вербальних та невербальних засобів. Спочатку у спілкуванні переважають невербальні засоби вираження емоцій (міміка, виразні рухи, крик, плач), а до кінця дошкільного віку дитина вміє позначити свій емоційний стан у мовленні.

З метою розвитку емоційної сфери необхідно передбачити гармонійне виховання різних почуттів і емоцій, а також формувати в дитини необхідні навички керування своїми почуттями і емоціями (гнів, занепокоєння, страх, провина, сором, співчуття, жалість, емпатія, гордість, шляхетність, любов та інші); навчити дитину розуміти свої емоційні стани і причини, що їх породжують. Дитина виявляє здатність стримувати небажані емоції, скеровувати їх відповідно до вимог дорослих та до засвоєних норм поведінки.

Дитина орієнтується на «добре» і «погано», «можна» і «не можна», все частіше «хочу» поступається «треба». Стримування дитиною емоцій набуває характеру їх інтеріоризації, тобто згортання зовнішніх проявів. Наприклад, вже молодший дошкільник у ситуації образи, засмучення намагається стримати сльози. Старший дошкільник при стримуванні емоцій використовує сформовані у нього уявлення про належну поведінку, особливо, коли вона пов'язана із ігровою роллю. Ось у «лікарню» принесли зайчика, якому вовк відірвав вухо. Дитина-лікар ледь стримує сльози, але «лікарі не плачуть». Водночас, дорослий повинен серйозно поставитись до випадків, коли дошкільнику не вдається стримати своїх емоцій, не ставити при цьому непосильних вимог перед дитиною. Такі імпульсивні емоції свідчать, як правило, про тілесне неблагополуччя малюка (біль, голод, спрагу), яке слід негайно усунути.

З емоційним благополуччям дитини пов’язана її оцінка самої себе, своїх здібностей, моральних і інших якостей.

Водночас, не варто забувати, що дошкільний вік характеризується високою вразливістю й чутливістю до навколишнього. Окрім цього, науковці відзначають, що з кожним роком збільшується кількість дітей з емоційними проблемами, тривожних, невпевнених в собі, агресивних, що обумовлено різними причинами, серед яких: негативний вплив телебачення на розвиток дитини, зайнятість батьків і обмеження їх спілкування з дитиною та ін. Інтенсивний розвиток особистості дошкільника зумовлює глибокі зміни в його емоційній сфері. Якщо у ранньому віці емоції зумовлювались безпосередньо довколишніми впливами, то у дошкільника вони починають опосередковуватись його ставленням до тих чи інших явищ, у першу чергу соціальних. Внаслідок появи опосередкованості емоцій, вони стають більш узагальненими, усвідомленими, керованими.

Останнім часом психологи доводиться спостерігати, як важко дітям впоратись з емоціями, зі своїми емоційними сплесками, некерованістю. Від цього страждають не лише діти, але й близькі люди, які їх оточують. Адже емоції справляють вплив на усі сфери людського життя, в тому числі і на

процес навчання у школі.

Також сучасні діти стали менш схильними до проявів емпатії. Вони не завжди можуть зрозуміти та виявити свій внутрішній емоційний стан у соціально-адекватній формі. Це спричиняє виникнення труднощів у взаєминах з однолітками та дорослими.

Низький розвиток емоційної сфери дітей дошкільного віку зумовлює затримки розвитку їхньої інтелектуальної сфери. Діти менше цікавляться чимось новим, в їхніх іграх відсутня творча складова, а дехто взагалі не вміє спілкуватися під час ігрової діяльності. Вони часто перебувають у «полоні емоцій», оскільки ще не можуть керувати своїми почуттями, що й зумовлює імпульсивну поведінку, агресію, тривожність, ускладнення у спілкуванні з однолітками й дорослими. Тому виховання емоцій та почуттів у дитини повинно служити передусім формуванню гармонійно розвинутої особистості, й одним з показників цієї гармонійності є певне співвідношення інтелектуального й емоційного розвитку.

Так, ще В. Сухомлинський у своїх працях звертав увагу педагогів на такі провідні аспекти у системі виховання дитячих емоцій:

– емоційну культуру неможливо сформувати без постійного духовного спілкування педагога і дитини, без взаємного проникнення у світ думок, почуттів та переживань один за одного;

– незамінним емоційним стимулом думки є процес різнобічного пізнання оточуючої дитину дійсності: «Важливо, щоб джерелом думки і почуттів було пізнання явищ природи, її краси» [10, с. 557];

– істина, в якій узагальнюються предмети і явища навколишнього світу, стає особистісним переконанням дітей за умови, що вона одухотворена яскравими образами, які впливають на почуття.

Усі емоційні прояви характеризуються спрямованістю (позитивною або негативною), ступенем напруження і рівнем узагальненості. Дитині дошкільного віку важко розібратися в гамі своїх переживань. Вона не завжди правильно розуміє навіть прості емоції. Тим більше їй важко збагнути складні

та різноманітні переживання інших людей. Тому потрібна цілеспрямована робота з формування емоційної сфери дітей дошкільного віку спрямована на:

- вербалізування дорослими станів, емоцій, почуттів, переживань – як своїх, так й інших;
- стимулювання дітей до прояву свого ставлення до тієї чи тієї ситуації, стану, емоції або переживання, спричиненого цією ситуацією;
- навчання дітей способів адекватного вираження негативних емоцій та вмінь позбуватися їх.

Недооцінка емоційної сфери дитини, як правило, веде до перебільшеного, одностороннього розвитку якоїсь однієї властивості, частіше інтелекту, що, по-перше, не дає можливості глибоко зрозуміти особливості самого мислення й керування його розвитком, по-друге, не дозволяє до кінця вияснити роль таких сильних регуляторів поведінки дитини, як мотиви й емоції.

Висновки. Розвинута сфера емоцій, почуттів дає змогу людині набувати власного досвіду пізнання соціального і предметного оточення. Відтак, вихователям і батькам необхідно постійно дбати про розвиток емоційної сфери дитини, зокрема у соціальному оточенні у природному довкіллі, у різних видах організованої діяльності. Для того, щоб розвиток емоційної сфери дітей в умовах дошкільного навчального закладу був ефективним, треба забезпечити підготовку майбутніх вихователів до діяльності щодо емоційного розвитку дітей дошкільного віку, обґрунтувати ефективні психолого-педагогічні умови, *що і становить подальші наукові розвідки.*

Список використаних джерел:

1. Выготский Л. С. Педагогическаяпсихология / Л. С Выготский – М., 1991.– 480 с.
2. Зеньковський В. В. Психологія дитинства / В. В Зеньковський – М., 1998. – 378 с.
3. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э Изард – СПб., 2000. – 250 с.
4. Козлова С А., Куликова Т. А. Дошкольная педагогіка / С. А Козлова.,Т. А. Куликова – М.: Академия, 2000. – 270 с.

5. Мельничук І. В. Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей./І. В Мельничук // Наука і освіта. – Одеса, 2002. –№5. – С. 42-44.

6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологи / С. Л Рубинштейн – М., 1989. – 781 с.

7. Сухомлинський В. О. Живопис. Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 3 / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 557 – 565.

8. Сопрун И. П. К вопросу об особенностях эмоционального развития детей дошкольного возраста / И.ПСопрун // Наука і освіта. – 1998. – №3. – С.60-62.

9. Якобсон П. М. Проблема психологи эмоций /П.М Якобсон // Психологическая наука в СССР. – М., 1960 – Т.2. – С. 22-42.

Трофаила Н. Д. Эмоциональное развитие детей дошкольного возраста.

Аннотация. В предлагаемой статье сделана попутка раскрыть особенности эмоционального развития ребенка на этапе дошкольного детства и осветить его значение в становлении дошкільника как личности. Доказано, что для эффективного развития эмоциональной сферы детей не обходимо обеспечить определенные психолого-педагогические условия. Среди них: создание положительно-эмоциональной атмосферы в группе детского сада; наличие положительных эмоциональных стимулов в учебно-воспитательном процессе и др.

Ключевые слова: эмоциональное развитие, эмоциональная сфера, детство.

Trofayila Natalia. Emotional development of pre-school children.

Abstract. In this paper an attempt to reveal the features of emotional development of the child at the stage of preschool children and highlight its importance in the formation of a preschooler as a person. We prove that the effective development of the emotional sphere of children is necessary to ensure certain psycho-pedagogical conditions. Among them: creating a positive and emotional

atmosphere in a group of preschool education; presence of positive emotional stimuli in the educational process and so on.

Keywords: emotional development, emotional sphere, childhood.